

אסטרטגיות תקשורתיות של הסוציאליסטים העברים הראשונים באירופה

גדעון קוז

בכלל התפתחה באטיות רבה. עיתונים יהודיים שנכתבו בידי יהודים למען קוראים יהודים סבלו הן מצנזורה עצמית שהנהיגה הקהילה היהודית מטעמים של שימורה התרבותי וביטחונה הפיזי הן מצנזורה חיצונית של הרשויות. ובכל זאת מצאו עיתונים אלה דרכים שונות, לגליסטיות וסגנוניות, להתגבר על המכשולים החוקיים והאחרים, במיוחד באימפריות הרב לאומיות אוסטרו-הונגרית ורוסיה.²

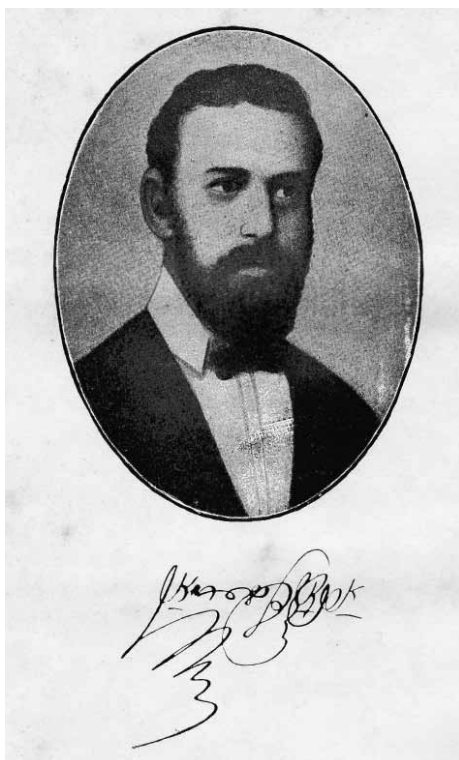
אך מה קרה כאשר היהדות או העבריות של העיתון וכתביו לא היו מקור הצרה העיקרי עבור הצנזורה החיצונית והפנימית, כאשר קונספירציה אמיתית סביב העיתון ביקשה להסתיר את מסריה מעיניים עוינות והעבריות או היהדות היו רק מרכיב אחד בהתעניינותם של השלטונות והצנזורה? כך היה בתנועת הסוציאליסטים העבריים, שנמנו עם התנועה המהפכנית העולמית. רובם ככולם היו אינטלקטואלים ופובליציסטים יהודים רוסים או יוצאי רוסיה. הבחירה בעברית כשפת העיתונים הסוציאליסטים הראשונים יכולה להיראות כלא מובנת מאליה ואפילו מפתיעה עבור חוקר תולדות העיתונות או התנועות הסוציאליטיות באירופה. ניתן היה להניח שהלשון העתיקה שנכנסה לשלב ממושך של סקולריזציה עלולה היתה להופיע כמייצגת אותם ערכים שמרניים ומסורתיים שנגדם רצו המהפכנים הצעירים להילחם.

ראשיתה של התנועה כרוכה בדמותו הדומיננטית והרומנטית של אהרן שמואל ליברמן,³ ובעיתונו **האמת** (וינה, 1877), שממנו יצאו לאור שלושה גיליונות בלבד. העורך לא הזדהה, כמובן, בשמו והשתמש בשם ארתור פריימן, שבו קיבל בפריס אזרחות של קולומביה. העברית הייתה, לפי ליברמן, שפה עשירה ואינטלקטואלית שבה היה יכול להסביר לקוראיו, ששיער שיהיו, לפחות בשלב הראשון, מחוגי האנטליגנציה, רעיונות מורכבים. עם זאת גישתו הרשמית וזו של התנועה הסוציאליסטית למי שלב שפת העיתונות, שנועדה למשוך ביטוי רחב ככל האפשר של העם, בלי לייחס לעיתונות פונקציה של פיתוח הלשון העברית לצד הפונקציה החברתית, נוסחה בידי אהרן שמואל ליברמן בפרוספקט הפרוגרמטי לקראת הופעת כתב העת **האמת**. הוא ציין שם כי יקבל לכתב העת העברי מאמרים "מבלי שים לב לא ללשון ולא לצחותה",⁴ אך מעבר לכך היתה העברית גם מדיום טוב לתקשורת "קונספירטיבית". המאמרים הופיעו לא חתומים – כדי להדגיש את

אמצע שנות השבעים של המאה התשע-עשרה היו תקופת משבר בעיתונות העברית. היא לא ענתה על ציפיות קהלה ולא כבשה לעצמה קהל חדש. נוטים לייחס זאת להיעדר התמודדות עם השאלות הקיומיות והאידיאולוגיות שעמדו בפני יהדות רוסיה בדעוך תקופת ההשכלה: עליית האנטישמיות בקרב האינטליגנציה, צמיחת התנועה הסוציאליסטית והתחלות הרעיון הלאומי, ניסיונות הממשל הרוסי להעלות את הפרודוקטיביות של היהודים ולשלבם בכלכלה הלאומית באמצעות הפצת החקלאות ולימוד מקצועות התעשייה. במישור הבין-לאומי פרצה מלחמת רוסיה-תורכיה, והייתה ציפייה למידע שנעצר לעתים קרובות בידי הצנזורה הרוסית. העיתונים העבריים שיצאו לאור באותן שנים לא עסקו הרבה בבעיות השעה. **הצפירה** התרכזה בפופולריזציה של המדע, **להלבנון** הייתה השקפה אורתודוקסית, **המליץ** נסגר זמנית, ואילו **השחר** יצא רק אחת לחודש.¹ משבר העיתונות של קהל הקוראים היה גם משבר אמון. עיתונות ההשכלה יצרה ציפיות – שנתבדו – מן הליברליזציה של הצאר אלכסנדר השני, דחפה לפטריטיות רוסית ולא צפתה את המשבר. הבעיה הייתה לא רק היעדר ההתייחסות לאידאולוגיות חדשות, אלא גם עייפות מאידאולוגיות ישנות ומתפקידה האידאולוגי של העיתונות. גם העיתונות הרוסית אכזבה בגלל פרסומים אנטישמיים. התעורר צורך ב"עיתונאות חדשה" בעברית, ואת השינוי הזה ניסו להוביל תחילה העיתונאים הסוציאליסטים. מאמר זה עוסק באסטרטגיות התקשורתיות שהם הפעילו לקידום הפצת רעיונותיהם בעיתונם קצר הימים **האמת**, ובאכסניה הפופולרית שניסתה לתת מענה לצורכי העיתונות העברית בת הזמן ואירחה אותם: **הקול** של מ"ל רודקינסון.

האמת (1877) ו"הקונספירציה העברית"

העיתונות היהודית התפתחה במאה התשע-עשרה באירופה בסביבה עוינת וחסרת ביטחון. בכל הארצות שבהן הופיעה, זו הייתה עיתונות של מיעוט הנתון לחסדי השלטון המרכזי, ובהתאם למעמדה החוקי והפוליטי של הקהילה היהודית. גם אם מעמד זה היה טוב יחסית, נחשד עיתון יהודי עצמאי, בהכרח, על ידי השלטונות בחוסר נאמנות. גישתן של מדינות נאורות יחסית באירופה לנושא חופש העיתונות

אהרון שמואל ליברמן

הם מכירינו, השנים או השלשה בתכנון, או תושבים בערים אחרות”
(הצפירה 1920, גיליון 160).

המהדורה הראשונה של הגיליון הראשון של האמת הוחרמה על ידי המשטרה בווינה ב־15 במאי 1877, בטענה שהעורך לא מילא את המסמכים הדרושים. אך הוא הדפיס שתי מהדורות נוספות. הגיליון הראשון לא זכה לתשומת לב הצנזורה הרוסית, אך בגיליון השני התעוררו דווקא הצנזורים היהודים בוורשה, שם נאסר על הפצתו. בוויילנה עצמו הצנזורים עין והתירו את פרסומו. הגיליונות השני והשלישי נשלחו במעטפות סגורות באמצעות סוכני העיתונות העברית הממוסדת, אך הם נאלצו להפסיק זאת בגלל איומי יריבים פוליטיים מתוך המחנה העברי עצמו.

העיתונאים, הסופרים והפעילים הסוציאליסטים חיפשו במה שתגיע לקוראים רבים ככל האפשר, ובמה זו סיפק להם אדם מן החוץ, חדש ב"ענף", שחדר לתוכו ולא הניח מאז לעיתונות העברית היהודית כל חייו הסוערים.

הקול (1876-1893): מ"ל רודקינסון ו"הסוסים הטרויאנים"
 מיכאל לוי רודקינסון נולד בדוברובנה, רוסיה, בשנת 1845, ונפטר בניו יורק בראשית 1904. אחיו, ישראל דב פרומקין, היה עורך **החבצלת** של ירושלים. רודקינסון, הידוע גם בראשי התיבות ר"ז, גדל על ברכי החסידות, ולאחר שכשל בעסקים פרסם ספרים על החסידות. לטענת מתנגדיו ושונאיו הרבים הוא הסתבך בחובות ובפליילים בעקבות פעילותו בבורסה של סנט פטרבורג, שאליה הגיע לאחר שהמיר את הופעתו

רוח הקולקטיבי, אך גם כדי להגן על הכותבים, שישבו ברוסיה. גם ההתכתבות עם אותם כותבים הייתה, כמובן, על פי כללי החשאיות, ולכולם היו כינויים מן המסורת העברית. חלק מן התכתובת, כמו גם חלקי מאמרים (למשל "סתרי אותיות" בגיליון ב), נכתבו בארמית. מעל הכול אסור היה להזכיר את המילה "עיתון" כאשר דובר על הפצתו ועל הברחתו לתוך הממלכה הרוסית. המילה המקובלת הייתה "תנ"ך" או "חומש".

הצפירה 1920, גיליון 109, סיפר אביו שסייע לו בהפצת העיתון ברוסיה, כי במכתבו של א"ש ליברמן בנושא ההוצאה השנייה של כתב העת (גיליון א נמכר כולו) הגיליונות כונו בשמות ספרי התורה: א – בראשית, ב – שמות, ג – ויקרא. באחד ממכתביו כתב האב לבנו: "יקירי! מלבד אשר רבתה דאגתי כי זה כשני ירחים לא הודעתי מאומה ולא שלחת לי מלאכתך ואמתך הרביעית ולא עניתי על מכתב גלוי, שבו הודעתך כי גם ספר שמות בא לידי וכי שלחתיו לאסף (יהל"ל) ולישביאל ולישוע שר עסק".⁵

במכתבו של הפובליציסט והסופר הסוציאליסט יהל"ל (יהודה לייב לוי) לליברמן מיום 15 באוקטובר 1877, אנו קוראים: "כתבת כי מסובלקי ישלחו חומשים, חכיתי ואינם ובין כה תלונת החתומים גדולה, גם לניעוץ לא שלחת והחתום משם בא והוכרתי למסור לו ס[פר] ויקרא שלי, ועתה בידו ס[פר] בראשית, ויקרא שניהם שלי, כי אתה לא שלחת, וע"כ הנני מקדים לכתוב שמה אף כי לפי מכתבך נראה כי ישלחו בלי מכתב קודם".

אביו של ליברמן ישב בסובלקי, וכנראה עברו דרכו רוב החוברות שנועדו לחותמים ברוסיה. במכתב לאהרן שמואל ליברמן מיום 2 באוקטובר 1877 כתב יהל"ל: "טוב מאד כי אביך שלח אלי החומשים כי לא אוכל עוד נשוא רוגז החתומים על שאינם מקבלים החומשים [...] וגם יש פה הרבה בחורים עניים שמצוה רבה ללמדם תורה בחנם ואם יהיו החומשים אתן להם".

במכתב האחרון לפני הפסקת הוצאתו של כתב העת של משה קמיונסקי, ידידו ושותפו של ליברמן, שייסד קרן לגיוס כספים לעיתון ברוסיה) מיום 22 בדצמבר 1877, הרצוף כולו חרדה לשתיקתו של ליברמן ולמצבו של האמת, הוסיף והדגיש קמיונסקי את עזרתו החומרית ואת דאגתו: "עד היום היה אין אומר ואין דברים ממך. [...] הבחירה בידך אם לכתוב או לא, אבל את החומשים צריך אתה לשלוח תיכף בלי איחור ויהיה זאת אחי למראית עיניך תמיד".

הסוציאליזם מכונה במכתבים "חסידות". כך אנו קוראים במכתבו של יהל"ל מיום 19 בספטמבר 1877: "במכתבך על האבני [כינויו המחתרתי של קמיונסקי] נהניתי מאד לראות האנשים המחזיקים את ידך. יהי מברכך ברוך! מחר יסע האבני ומעתה אין לי עוד איש אשר יעזור לי גם במעט להפיץ תורת החסידות".

כאשר העלה רעיון שלא צלח, להדפיס את העיתון בבית דפוס עברי בליטא מולדתו, בדפוס האלמנה והאחים ראם, כתבו לו החברים מווילנה ביום 29 בספטמבר 1875: "איש לא יערב את לבו לדרוש מאתה או מאת בני-ביתך דבר כזה, אחרי אשר מכונותיה ניכרות לעין כל רואה, ואיש איש בראותו את הדברים היוצאים מתחת המכונה, יכיר את בעליה הראשונים [...] בדברך אדות מכונת התפירה [מכונת דפוס, ג"ק] הנך אומר, כי סוחרים [סופרים, עיתונאים, ג"ק] רבים נתנו כבר על ידך בגדים [מאמרים, ג"ק] לתפור [לכתוב, ג"ק] ומצפים לראות את הדבר יוצא מתוקן מתחת ידך. הודיענו, אם הסוחרים האלה

שום פילוסופיה קבועה ומפורשת. הוא היה אקלקטיק מבלי לדעת את פירושה של מילה זו.⁷

מקצוען של הוצאה לאור של עיתונות, "אובייקטיבי" למהדרין, "עיתונאי חדש" של ממש ויכול בזכות תכונות אלה לממש את ניסיון בנייתו של עיתון עברי נפוץ ו"עממי".

ראו זה פלא, אותו בן-אדם שלא נמצא בו אפילו ניצוץ אחד של כישרון עיתונאי, ושגם לא ידע לכתוב עברית כתיקונה, רכש להקול במשך זמן מועט בערך מספר גדול של קוראים, ורובם המכריע ברוסיה, כמובן. די היה לסקור סקירה קלה של מאמריו הוא עצמו כדי להיווכח, כי האיש הזה הוא עני בדעת ובהשכלה, כי חסר הוא כל יסוד מוסרי ומשולל עקרונות קבועים וכי הוא נד בדעותיו כנוד הקנה במים, כי עובר הוא ממחנה למחנה ומזרם לזרם; ואף-על-פי-כן לא הפריעהו כל זה לא רק להרבות את מספר חותמי עיתונו, כי אם גם לרכו מסביב לו את גדולי הסופרים העברים של אותה עת [...] [עובדה שאין דוגמתה בתולדות העיתונות העברית].⁸

עיתון בלי "דגל"

במקום לפרסם "פרוספקט" או מניפסט כדי לבשר על יציאת עיתון חדש, העדיף רודקינסון לפרסם גיליון לדוגמה, "עלה למבחן", ובכך הפגין את גישתו המסחרית המודרנית: העיתון הוא "מוצר". גישה זו לא הייתה לרווחם של אניני הדעת ("כדרך התגרנים", העיר ציטרון בציניות).⁹

ב-7 במאי 1876 יצא Probe Nummer (גיליון לדוגמה). כותרת המשנה הייתה: "הקול קול יעקב שהתהלך בכרם ה' צבאות בית יהודה, אחת בשבוע, ישמיע את כל הנראה והנעשה בכל אפסי-תבל, ענייני חכמה ומדע, תולדות אנשי-שם, כתבי-מסע, סיפורים נעימים, בשורת ספרים". כלומר, תערובת יומרנית אופיינית לעיתונות עממית. המוטו הוא: "הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה". הגיליון כלל רשימה מניפסטית מתפלפלת תחת הכותרת "דברי אמת ושלום". רודקינסון חילק בה את העם לשלוש מפלגות: תלמודיים, חסידים ומשכילים. הוא גינה את המשכילים, ובעיקר את עיתוניהם, אך לא את ההשכלה עצמה, והבטיח: "ואם הזמן השכלה ידרוש מאתנו – והבט נכוחה על דבר עמיתנו מבלי הבדל בין הדתות והדעות, הננו!" כלומר, פנייה למכנה המשותף ולאובייקטיביות. ההתקפות החריפות והאישיות על עיתוני המשכילים נראות כתקיפת המתחרים וכניסיון לנצל את האכזבה מהישיגי תנועת ההשכלה. שאיפתו של רודקינסון ל"אובייקטיביות" התבררה יותר בתשובה שפרסם בגיליון א' של הקול ("קול ענות"). לשאלתו של הסופר מיכל פינס, שביקש לדעת מהו "דגל" (מגמת) העיתון החדש, ענה רודקינסון: "על הקורא לחזור אל תוכו, ומה לו ולרגלו?" המדורים שהוצגו למבחן הקורא כללו "דברים מדיניים", "ידיעות כלליות", "ענייני חכמה ומדע", בצירוף אזהרה כי "לביאורי תורה אין מקום ב'הקול'" (אף שאחת הכותרות הייתה "בינה במשנה"). הפיליטון – מדור חיוני בעיתונות העממית, שהתפרסם "מתחת לקול" (בחלקו התחתון של הדף) תחת הכותרת "קול עלה נידף" – הוקדש בגיליון זה למעין סאטירה על הצעירים שנתפסו לתנועה הסוציאליסטית-הניהיליסטית ועל האימה שהם עוררו באדם מן היישוב.

כבר בגיליון זה ניכר שרודקינסון לא ייחס חשיבות לשפה עברית "נקייה". שפתו הייתה מסורבלת, רצופת מליצות וציטוטים מהזוהר מצד אחד ו"יידישיזמים" ושיבושים דקדוקיים מצד שני. רמות הכתיבה

שאלת היהודים.

בכל הארצות העומדות על הפרק להכיר את יקר האדם בכל ילוד אשה. נתעוררה שאלה מיוחדת, היא שאלת היהודים. בדבר העיפר חוץ לשאלת הייחודיות בכלל. לשאלה הזאת אין עוד מקום לעת עתה בארצות המזרח. כי לא עלה שם עוד על לב איש. לא על לב העמים הפראים ולא על לב מושליהם המדעיים עוד יותר מרם, לחשוב לאדם את כל אשר איננו בני-שכמם או בני-בריתם. כמו כן כבר נשכחה השאלה הזאת מלב כל ארצות אמריקה ומערב אירופה. כי שם כבר חדלו האנשים להתייחס על תולדות ארעל אבותם ומושיג האדם היום מסניו את מושיג הלאם והאמונת – לכל הפחות בקרב הנאורים. רק בארצות העומדות על גבול המזרח והמערב, הם מושג שבטי הפלנים, רק שם ישאר ויתנו זה כמה בשאלת היהודים. מבלי למצוא פתרון-לחידה הסתומה הזאת, וכל אשר תקרב ליהודים עת שייבנותם: כל אשר יסיפו היהודים להפיק על רלתות האמתנות. וכל אשר תוסף גם הממשלה להאיר פניה אליהם ולהשית להם און קשבת. כן ירבו חלקי הרעות בשאלת היהודים בקרב הנאורים אשר לאורחי דארין (או העם המושל) וכן תסוץ סלחנות העם והלישון בין היהודים ומניניהם מצד אחד ובין מנדיים מצד אחר. המלחמה הזאת היא מלחמת האנוף והעריפה. מלחמת השקר והבוטה. אשר תספה על הסבה האמתית כמעיל צדקה, כדי לאחוז את עיני כל-יושבי תבל. אנשי הריב יתאבצו להחליש את מתנגדיהם ולנצחם בכל אופן שיהיה. מבלי שום לב אל האמת, האמת תפצא רק על ידי בקרת הפשית. אשר לא תדע לא אהבה ולא שנאה ולא תררר פני איש; היא תפצא רק על ידי נחת מדעי ביד מנתח מתון, ההפשי מכל משפט-קרום ואשר יחרוץ את משפטו רק על-יסוד הנסיון החושב והמשיביל. אולם במערכות החלשים את סקום לבקרת, כי אם לראיות חותכות, אשר יחכו עמוק עמוק בכשר אנשי ריבם עד סקום שהיר-מנעת: אולם במלחמת החיים אין מקום לנתוח. כי הנחיה נתן להשיות בחשק ובנחתה רק בכשר המת. אבל לא בכשר החי: רק החיסוריה מסוגלת לנתוח מדעי. אבל לא שאלות החיים, אשר

ה"חסידית" במחלצות של נכבד גרמני, כתיאורו של המשורר אב"ג (אברהם בר גוטלבורג). בגלל עסקה בלתי חוקית של הלוואה בריבית עמד להיאסר. הוא ברח מעיר הבירה ושינה את שמו לרודקינסון.⁶ הוא הגיע לקניגסברג, בירת פרוסיה המזרחית, הקים את הקול שנועד ליהודי רוסיה, ואחריו עוד כתבי עת רבים. הסופר הסוציאליסט מוריס וינטשבסקי (שכתב גם בשמות העט בן נץ, ובחוביץ') נמנה עם הכותבים בעיתון. הוא תיאר אותו כמו"ל שהעיתונים הם "כל תשוקתו", כמו שרואה את תפקידו בדרך המזכירה מו"ל אמריקני של התקופה (מדינה שבה הוא ניסה, בסופו של דבר, את מזלו), נטול חוש הומור ומהיר חימה: המו"לים (רדקטוריום) היה כל [...] חצו. תורתו. מגמתו. מטרתו בחיים. להיות ניצב בראש מכתב עתי היה בעיניו מין ממשלה בגוי ואדם יחד [...] לא היתה בו שום התלהבות לדבר שבעולם. איננו אדוק ואיננו לא מחסידי הבעל שם טוב ולא מחסידי קרל מארכס. לא היה בו אף קורטוב של לאומיות או של בין-לאומיות. רודקינסון לא היה מבין את טיבו של פרינציפיון כלשהוא. לא במחשבה ולא בפועל. לא היתה לו

מיכאל לוי רודקיןסון

זה לאופורטוניזם, עשה את העיתון במה לכותבים סוציאליסטים. מבחינת הקורא הייתה בכך תרומה לחופש הביטוי שחזקה את דימוי העיתון כ"עממי".

על או"ר הוטל לכתוב ולתרגם חלק נכבד מן העיתון. הוא עשה זאת בעברית טובה, גם אם מאמריו היו "מרפרפים" מדי לטעמם של המבקרים. כמות על חשבון איכות. הכתבות מחו"ל לא נערכו ולא "שופצו" (אמנות שבה הצטיינו יהודה לייב גורדון ואחר כך נחום סוקולוב) ואפשר היה להבחין כי לא נכתבו במערכת. מאמרי הכתבים, גם הבלתי מנוסים שבהם, הודפסו כמעט בלא עריכה. העיתון לא הקפיד גם על המידור המקודש, ובכך צעד קדימה אל העיתונות המודרנית, שנששה את המידור ואת ההיררכיה והניחה לקורא לבחור את מה שברצונו לקרוא מבין הכותרות. עם זאת העיתון יצא עדיין במתכונת ספר, שצורת הקריאה בו היא מתחילתו עד סופו. הכתבות מערי השדה פוזרו בין המדורים, ומאמרים בהמשכים לא נדפסו באורח סדיר. המהומה הזאת הדגישה את ההיבטים ה"בידוריים" וה"אובייקטיביים". או"ר עצמו טוען שלא היה לו עניין ב"שכלול" העיתונות העברית וב"פיתוח הטעם הטוב".¹¹ הוא רצה לנצל את הבמה לקידום רעיונותיו הפוליטיים. לכן הסכים לעבודה שהועמסה עליו ולא התווכח עם העורך. מאפייני העיתונות העממית חדרו אפוא להקול גם שלא מרצון.

רודקיןסון עסק בהרחבה בחיסול חשבונות עם עורכי העיתונים האחרים, במיוחד עם אליעזר ליפמן זילברמן עורך המגיד, שלו הקדיש כמה פיליטונים כתובים בלשון הזוהר רצופת הארמית שבה שלט היטב. מדור התשובות שלו, "קול ענות", שימש בימה להצלפות חסרות רחמים במבקרו, שאת מכתביהם לא היסס לפרסם במלואם כדי להצדיק תגובה חריפה. הוא עלב גם במכובדים שנחשבו סמכויות מוסריות שאין לגעת בהם, כמו הרב והסופר יחיאל מיכל פינס, כי בכך סיפק את צורכי הקוראים ברכילות ובסנסציה, והדבר הגדיל את תפוצת העיתון. כאשר הצנזור יהושע שטיינברג מוילנה החל למחוק קטעים מפיליטוניו, ביקשו ממנו הקוראים ברוסיה לשלוח גיליונות לא מצונזרים, כמקובל, בתוך מעטפה סגורה. הפופולריות הגוברת של הקול בקרב הקוראים משכה אליו כותבים שקראו נכון את המפה. אדם

והלשון בעיתון היו שונות, בהתאם לכותב. התוצאה הייתה גישה "עממית" לשפה, שבה הלשון המדוברת היא כלי למשיכתם של קוראים שלא קראו קודם לכן עיתונים בעברית; גישה זו הייתה מקובלת בעיתונות ה"עממית" בשפות אחרות. זו הייתה גם גישתם האידיאולוגית של הסוציאליסטים. הכותבים שנמנו עם זרם זה אמנם כתבו בהקול בשפה משובחת, אך לא התנגדו לפרסום רמות כתיבה "נחותות" יותר לצדם, בהתאם לגישה שניסח א.ש. ליברמן.

הגיליון הראשון של הקול יצא ב-8 באוגוסט 1876. עד לראש השנה נשלחו הגיליונות לחותמים חינם, משום שבינתיים עסקו המתחרים, המגיד והלבנון, ב"חשיפת" דמותו המפוקפקת מבחינה מוסרית של עורך העיתון החדש. רבים ששילמו לרודקיןסון דמי קדימה על סמך הגיליון לדוגמה, כספים שהיו אמורים לממן את הגיליונות הראשונים, ביקשו לקבל את כספם חזרה. רודקיןסון החליט להקדים את הוצאת העיתון והודיע בראש הגיליון הראשון: "ראינו כי ארכה העת לאלה אשר כבר נתנו ידם וישלמו לנו עבור שנה תמימה זה ירחים שנים [...] נעתרנו לבקשתם ואמרנו להוציא אורה מן העת הזאת, את 'הקול'". המדורים כללו גם ידיעות מהבורסה של קניגסברג, שירים במדור מיוחד, "קול ישורר", ונושאים כמו תולדות אנשי שם, סיפורים נעימים, מכתבי מסע, נקרולוגים. בעמוד האחרון, השמיני, רוכזו המודעות.

תחילה שימש רודקיןסון עורך יחיד. מפרי עטו תרם בעיקר לקול לעם, עיתון באידיש שהוציא במקביל כדי ליצור, כדוגמת צדרבוים, "אימפריה" של עיתונות עממית, ואולי כדי להעביר קוראים משפה אחת לשנייה. בעיתון העברי היו כתבים בולטים, כמו מרדכי בן הלל הכהן ויעקב רבינוביץ; השאר, רובם ככולם, היו עיתונאים מתחילים או כאלה שלא נקלטו בעיתונים אחרים. הגיליון הראשון נפתח במדור "חזות הקול" – מאמר מדיני שנכתב (ככל הנראה תורגם מעיתון רוסי) בידי רודקיןסון עצמו, ועסק במלחמת הבלקן תוך נקיטת עמדה אנטי-תורכית מובהקת. רודקיןסון ביקש לרכוש כך את לב הצנזורה הרוסית, כדי שלא תערים קשיים על הפצת עיתונו בקרב קהלו העיקרי. אחריו "חדשות שונות", שני מכתבים, "ענייני חכמה ומדע", התחלה של סיפור מתורגם מגרמנית העוסק במעשי נסים, ופיליטון של העורך תחת הפסבדונים יואל מיכאל קופערמאן (שמות בדויים אחרים שבהם חתם לימים: פלימו בן אלכסנדר ו"שלמנאסר"). המגמה הבולטת בחומר העיתונאי, אולי בליט ברירה, הייתה לבדר ולא להעמיק. המאמרים היו שטחיים, רצופי טעויות גם בתעתיקי השמות והמונחים, מה שעורר ביקורת מצד האינטליגנציה, למרות העניין שעורר העיתון. רודקיןסון נזקק לעורך מקצועי ולכותבים בעלי רמה, והוא היה מוכן לפשרות.

במה לסוציאליסטים ולאחרים

הסופר אליהו וולף רבינוביץ' (או"ר), אז אינטלקטואל צעיר, סטודנט בקניגסברג וסוציאליסט, תיאר את פגישתו הראשונה עם רודקיןסון כשזה בא להציע לו לשמש עוזר העורך בהקול. לדבריו הוא לא חקר את רודקיןסון בענייני שכר ותנאי עבודה, ושאל אותו רק שאלה אחת: "מה היא הטענדעציה של הקול?" על כך השיב רודקיןסון: "הקול נוסד להילחם נגד הניגאליסטען [במקור: הניהיליסטים-המהפכניים]". או"ר ענה כי בבואו אליו "לא קלע אל המטרה", משום שהוא עצמו "ניגאליסט למחצה". ואז באה תשובתו המאלפת של רודקיןסון: "כל זה איננו שווה לי לבטל את העסק. אם לא תוכל לחלום נגד הניגאליסטען, צא והילחם בעדם".¹⁰ הביטוי הקיצוני הזה ל"אובייקטיביות", ובמקרה

את מעשיותו של מנדלי עצמו (יש להניח שבעידודו ועל פי שיטתו של רודקינסון): "את כסף החתומים לשנת תרל"ח ומאמרי הסופרים יוכלו לשלוח מעתה על שמי לזיטאמיר, מקום מושבי". מכיוון שהשותפות התפרקה בטרם התחילה, מעניין אם אכן הגיעו דמי חתימה למנדלי ומה נעשה בהם. אולי גם אי מימוש השותפות הביא לנפילה במספר קוראי קול לעם, שאפילו נסגר לשלושה חודשים, אך לא השפיע על המשך הצלחתו של הקול. השנה השנייה נמשכה ארבעה חודשים בלבד, עד תום השנה האזרחית 1877, בגלל תלונת הסוכנים כי אי ההתאמה ללוח האזרחי גורמת בעיה בחשבונות.

או"ר נרתם למניע העיקרי, לדבריו, להצטרפותו למערכת הפצת דבר התנועה הסוציאליסטית העברית. לכן מדהים למצוא בגיליון 36-37 משנת 1876 מאמר ביקורת על האמת חתום בידי או"ר (פסידונים של או"ר), שתוקף את תוכנו משום שאין לדחות שאלות אמונה ולאום מפני שאלות "כפ ומזלג", אלא יש לקשור ביניהן, לא לפני שהוא משבח את שפת העיתון, את צורתו ואת מחירו הזול. מבקריו של או"ר ראו בכך כניעה לתכתיב העורך, החושש מפני ה"קונקורנציה", מה גם שבאותו מאמר יש גינוי להמביט, שבועונו של פרץ סמולנסקי, שניסה להתחרות בהקול על ידי אימוץ מתכונת "עממית", אך נכשל למרות רמתו הגבוהה יותר, לכאורה, מבחינת לשון ועריכה. או"ר עצמו הביא בזיכרונו הסבר מקיאוויליטי של ממש, או בנוסח בלעם.¹³ עורך האמת, א"ש ליברמן, פנה אליו בעניין דפי ה"פרוגרמה" של העיתון שאי אפשר להפיצם ברוסיה בגלל הצנזורה. או"ר יעץ לו להשתמש בעיתונים היוצאים בגרמניה. אשר לאחרים, האמצעי היה כתיבת ביקורת שתעבור את הצנזורה, אבל באמצעותה יתודעו הקוראים אל עצם תוכנו של העיתון החדש. כך עשה בהקול. או"ר גם פרסם בהקול מאמר סוציאליסטי מובהק ראשון, "שאלת הפועלים בארצות הברית", בטרם עזב את תפקידו כדי להמשיך בקריירה של מורה. מאוחר יותר היה פעיל ציוני.

אימוצם של הכותבים הסוציאליסטים היה מטרה גלויה ולא כפוייה של רודקינסון. האמת, למרות חייו הקצרים, ממש נחטף, בעיקר בידי הדור הצעיר. רודקינסון היה מעוניין בחותמי האמת וביקש למשוך קהל צעיר לעיתונו. מתן במה לסוציאליסטים ובראשם, לצד או"ר, בן ציון נובחוביץ, היה ההזדמנות השנייה להגיע לדרגת עיתונות עממית נפוצה של ממש, ואותה הוא לא רצה להחמיץ. רודקינסון הכין תשתית נוספת לקליטת פליטי האמת – ירחונו אספת חכמים, שהפך לכתב העת הסוציאליסטי השני. פרסום מאמרים המפרשים את האקטואליה על פי משנתו של מרקס נעשה בזהירות, תמיד תוך "מימוש הדופק" של הצנזורה והבלעתם בתוך חומר אחר. הסוציאליסטים יכלו להתגאות ב"סוסייהם הטרויאנים", אך רודקינסון, הרחוק מסוציאליזם, מימש את הפולורליזם ואת שאיפתו לעיתונות עממית ואובייקטיבית. המפגש הראשון עם האינטלקטואלים הסוציאליסטים לא עבר בלי שרודקינסון העמיד במקומו, בחריפותו הרגילה, את שאיפותיהם לעיתונות "טהורה". צבי הכהן שרשבסקי סקר במכתב לעורך את תולדות העיתונות העברית והביע צער על כי בהקול, הצעיר שבהם, נאלצים הוא ועמיתיו הרדיקלים לצפות בכותבים ש"משתוללים ומסתוללים בישנות", או "עסוקים במאמרים על מה בכך ובהעתקות שאין כל צורך במו וימלאו בהם את הגיליון אך לא את לבו של הקורא". שרשבסקי וחבריו למדו עד מהרה את יתרונות העיתונות העממית והפכו לחסידיו של רודקינסון ולתומכיו. הלה הוכיח את שיטתו על ידי כך שהדפיס, כמנהגו, מכתב

כזה היה אלכסנדר צדרכובים או"ר, עיתונאי ומו"ל מנוסה שהמליץ שלו לא הופיע אז. הוא פרסם מאמר בהקול ולא אצל מתחריו מכבר, שהיו קרובים יותר לקונצפציה העיתונאית שלו. על המאמר "הגינני לב" חתם בשם "פלאי". סיכום אישי זה של האקטואליה של 1876 שימש אחר כך עילה לאחד מהיריבים המכוערים והסוערים בתולדות העיתונות העברית, שיתואר להלן.

מספר הקוראים הרב לא הספיק, משום שרודקינסון התקשה לגבות את דמי המינוי מסוכנו ברוסיה, בעיה מוכרת בשיטת ההפצה של העיתונות העברית. לאחר שתחוננים ואיומים מעל גבי העיתון לא הועילו יצא בעצמו למסע ברוסיה, פיטר סוכנים ומינה תחתם בעיקר מורים לעברית בבתי עשירים, מסיבות מובנות. במסע זה הוא ניפגש עם קוראים ועם תומכים פוטנציאליים בין החסידים, המתנגדים והמשכילים, והצליח לשכנע את כולם כי זה העיתון שלהם. הוא הבטיח (וכפי שראינו, בדרך כלל קיים בלית ברירה) כי בעיתונו אין צנזורה ואין קיצוצים. על פי ציטוטיו המשוערים, יש להניח, של ציטרון: "אני שלכם ועיתוני שלכם. כיתבו בו כטוב בעיניכם, וידי לא תיגע במאמריכם, כי אין אני צדרכובים המקצץ בנטיעות של סופרים גדולים וטובים ממנו [...] אולם בזאת תיבחנו, אם תהיו לי מעירכם לעזור ותרכשו ל'הקול' מספר מסוים של מנויים שישקלו עליידי את כסף החתימה למפרע".¹² עיתון של עיתונאים – הוא הציע תפקידי עריכת מדורים לסופרי השכלה בולטים והצליח לצרף לרשימת הכותבים את גרשון יוסף בריל (איוב מינסק), שכתב בעיקר שירים ואף את משה לייב לילינבלום. אך ההישג העיקרי של ביקור זה היה בגיוסו של ענק ספרות האידיש שלום יעקב אברמוביץ', הוא מנדלי מוכר ספרים, צעד חשוב בכיבוש קהל עממי שעשוי היה לעבור בעקבותיו לעיתונות העברית. מנדלי פוטר ממשרתו כמורה בשירות הממשלה בגלל סאטירה שכתב, אך נראה כי לא רק מצב כלכלי דחוק אלא גם אמונה כי הגיע זמנה של עיתונות עממית בעברית שכנעה אותו להסכים. מהסכמה זו לא יצא, למרבה הצער, דבר, אך היא הותירה אחריה מסמך מעניין, קול קורא בחתימת מנדלי, שהופיע בפתח גיליון 39, המודיע על שותפות בין השניים בעיתון בעברית ובעיתון באידיש. במאמר קבע מנדלי כי ה"פרק" הנוכחי בחיי החברה היהודית מעורר את הצורך בהופעתה של עיתונות עממית על מרכיביה:

חליפות ותמורות הרבה שנעשו בעולם בענייני המדינה ובזכויות בני-אדם, בתפיסת המעשה ובמקנה וקניין ובכל ענפי החכמה ומלאכת מחשבת הם הפעילו מחוץ פעולה רבה על יהודי ארצנו [...] בימים האלה ישוטטו רבים מבני עמנו לבקש תושיה וכל דבר מועיל וטוב לאדם בחייו [...] אין רוב חלומות והבלים ואין להג הרבה כשהיה. הכתות השונות בקרבנו הולכות ומתאחדות והלבבות הולכים ומתקרבים זה לזה.

מנדלי אבחן אפוא את שקיעת האידאולוגיות ואת עליית ההיבטים הפרקטיים הפועלים באורח מלכד ויוצרים צורך בכלי תקשורת מסוג חדש. "את העת הזאת אני מוצא לעת רצון ושעת הכושר להעביר קול במחנה העברים ולדבר עמהם במכתבי עתים על דברי מחסורים שונים, הדרושים לכל איש החפץ חיים ואוהב ימים לראות טוב".

השותפות אמורה הייתה להתחיל בראשית שנת תרל"ח (סתיו 1877), ומנדלי קיווה "להטיב את מה"ע (מכתבי העת) האלה ביתר שאת מכפי שהיו בראשונה ולנהל אותם במאמרים שונים, בעזרת סופרים טובים ונכבדים מאנשי שלומי כפי צורך העת, למצוא חן בעיני בני עמנו", כלומר להוציא עיתון "עממי". בסיום הקטע מופיעה קריאה המוכיחה

עם זאת, מאמר שבו הוא התנגד לדעתו של לילינבלום. תגובה אחרת באה מצד או"ר. הוא טען, כמו עמיתיו במחנה הסוציאליסטי, כי הגיעה העת לנטוש את הוויכוחים הכרוכים בדת משום שאין עוד לבסס את חיי העם עליהם. מאמר זה אוזכר בידי מבקרי הקול לאו דווקא בשל תוכנו, אלא בגלל השגיאה הדקדוקית שנפלה בכותרתו "המעשה וכשרונה" (בנקבה), אשר לא תוקנה לאורך גיליונות רבים. ד"ר יצחק קמינר, מבכירי כתיב האמת, פרסם מאמרים, שירים וסטירות פיוטיות. במאמרו "על דבר עבודת האדמה ברוסיה" (1879, גיליונות 9-8, 13-11, 18-16, 23-26, 33), התנגד לתכנית עורך המליץ, צדרכובים, להקים חברה ליישוב יהודי רוסיה ברוסיה. התנגדות זו הייתה קשורה גם לסכסוך שפרץ בין צדרכובים לעורך הקול. בן-נץ (וינטשבסקי-נובוכוביץ), הקיצוני בתפיסתו ה"קוסמופוליטית", פרסם סדרה על "בית נבחרים העם באשכנז" (1878, גיליונות 59-47, 61-62, 66-67, 76-77). בטרם הצנזורה אסרה על פרסומה היא שימשה, לפי הגדרת קמינר, "סוס טרויאני", שבאמצעותו הצליח להחדיר את "התורה החדשה", הסוציאליזם, לעיתון ולקוראים ברוסיה תוך תיאור הוויכוחים בפרלמנט הגרמני מנקודת ראות סוציאליסטית. בן-נץ פרסם כתבות מלונדון, מפרס ומקופנהגן ופיליטונים בחתימת "עלי איש הרוח", שבהם לגלג, בין השאר, על סמולנסקי ועל צדרכובים. 16 המשכי "בית הנבחרים" של בן-נץ העלו את תפוצת העיתון לשיא, כך שיכול היה להתגאות גם בהצלחת ה"פרופגנדה" וגם בהצלחה בתחום ה"רווח".¹⁴ קמינר כתב לרודקינסון: "הקדש את מכתב-עתך לדברים טובים ונחוצים לישראל, כי גדול כוח הקול" (שנה שלישית, גיליון 29). הדברים הטובים והנחוצים היו גם תרגומי סיפורים על חיי אנשים מפורסמים, פיליטונים פיקטיביים שלא היססו לחטט בחיי המין של נוח, ולא דווקא בעניינים שברומו של הדיון החברתי ב"קול עלה נידף", וכתבות מכל פינה אפשרית של היישוב היהודי.

ההלשנה של צדרכובים

רודקינסון העלה על נס את הצלחתו במאמר מערכת תחת הכותרת "רחשי לב לעת צאת השנה" (שנה שלישית, גיליון 55). הוא גינה את מתחיו וציין את ניסיונות יריבו להפסיק את הוצאת העיתון: "רבו מאוד שונאי ומנדי [...] אשר יחתרו בכל עוז לשים מחנק לנפשי, למען לא ישמע קולי בחוץ". הוא סיפר כי משטרת קניגסברג קיבלה מכתבים מוורשה ומווילנה ובהם נכתב כי "חרפה היא למדינת שכנו כי תחזיק איש כמוני". במהרה התברר כי לא דובר בשיגעון רדיפה. באופן פרדוקסלי, הסערה שהובילה בסופו של דבר לסגירת הקול בגרסתו הראשונה החלה באותו חלק של המאמר שבו שיבח רודקינסון את סופרי העיתון ואיחל להם להמשיך "לחוש לטובת בני עמם" ולספק לו "מאמרים חיים, המפתחים את הנפש ומפטמים את הגויה". ברשימת הכותבים הזכיר את אלכסנדר צדרכובים, שחזר בינתיים להוציא את עיתונו המליץ והחזיר אליו כותבים כמו לילינבלום, יהל"ל ושרשבסקי. צדרכובים שיגר אליו מכתב ובו ציין כי התנה בשעתו את פרסום מאמרו בכך ש"לא ייוודע לאיש כי הוא הכותב", וכי גם עכשיו לא אישר את פרסום שמו. בהודעה נוספת בעיתונו תירץ צדרכובים את השתתפותו בהקול גם בכך ש"לא ידע עדיין עם מי יש לו עסק" (1878, גיליון 13). עכשיו הוא ראה בכתיבה בעיתון זה פגיעה בכבודו. על פי חוקי העיתונות בגרמניה פרסם רודקינסון את הבהרתו של צדרכובים וגם את הקטע בהמליץ, אך הוסיף לכך הערות והבהרות שרובן ככולן הטילו

ביקורת זה במלואו והשיב באירוניה: "נסה נא ידידי והיה אתה מו"ל בישראל כי אז אחרת תדבר". הוא ניצל את ההזדמנות כדי לתקוף בחריפות, כדרכו, את השחר ואת האמת, שאותם שיבח שרשבסקי – שיעור בפלורליזם.

השלב החדש של כיבוש הקורא היה כרוך גם בשינוי מהפכני בעיתונות העברית: חריגה מקצב ההופעה השבועי כדי להתקרב ככל האפשר ליומון. הקול החל להופיע פעמיים בשבוע. איסור הפצתו של המגיד ברוסית הגדיל את הביקוש לעיתונו, אך הוא נזקק ל"עוזר עריכה" חדש. מדורו של העורך, "קול ענות", מלא בהתנצלויות על השיבושים והטעויות שחלו בסיפור החומר, בהגהה ובעריכה. עיסוקו של רודקינסון בתפקידו כמו"ל ונסיעות תכופות לצורך משא ומתן מסחרי לא אפשרו לו לשמש עורך בפועל. גם אם לא שטמ את הרסן מידי, הוא אימץ את ההפרדה המודרנית בין תפקידי המו"ל לעורך, שלא הייתה מובנת מאליה בעיתונות העברית, אך אפינה את המהפכה העיתונאית החדשה בעולם. העורך החדש, ישראל אפרת (יפ"ת), היה חסר יומרות ספרותיות והסתפק, כעורך מודרני, בהכנסת "סדר במהומה". בגיליון האחרון (15) של השנה השנייה הודיע רודקינסון כי השבועון יחל להופיע פעמיים בשבוע: "גמרנו בדתנו לתת את הקול לקוראינו מעתה פעמיים בכל שבוע. אחת היא לקוראינו אם ידעו את הסיבה אשר אולצנו לזה, או לא ידעו, אבל הרבה מקוראינו ידעו כי את בקשתם ואת חפצם ימלא". לא למען רווחים הוא מחולל את השינוי, טען רודקינסון, אלא לטובת הקהל. הוא סיפר כי מספר הכותבים והקוראים של העיתון גדל, ואכן, מן השנה השלישית נרתמו לעבוד בהקול מיטב סופרי הדור הצעיר, רובם ככולם קרובים לסוציאליזם ולספרות הרוסית (בניגוד להשפעה הגרמנית על דור המשכילים הקודם). הם הבינו את החשיבות שבכתיבה בעיתון נפוץ ועממי והגדילו בכך עוד את מספר הקוראים. כישוריו האינטלקטואליים של המו"ל וכישורונם של כותבים אחרים חדלו להרתיע. רודקינסון לא ויתר על התרגומים של ספרי מדע ומסעות פופולריים והצהיר בגלוי על מדיניותו: "הנני אומר מפורש כי כל זמן שיישמע קולנו בעולם גם תבן ומספוא אשים בו. אם רק נראה במ טוב ומועיל לאחדים מבני ישראל" (שנה שלישית, גיליון 28).

הצורך למלא בחומר שני עיתונים בשבוע גרם לו לעתים להתחרט על חומר שהדפיס ואז לא היסס, למשל, להפסיק להדפיס באמצע ביקורת ספרותית שנמשכה שלושה גיליונות: "המשך לא יבוא. לדעתנו אינו כדאי ספר כזה להרבות עליו בביקורת". הפסקת סדרות הייתה פרקטיקה חביבה על רודקינסון. לעומת זאת הוא הרבה בכתיבת מערי השדה ברוסיה, שהיו חשובות לאופיו העממי של העיתון (דיווח ממקום מושבם של הקוראים) ולקשריו של המו"ל עם סוכניו, שיכלו אפילו לחסל חשבונות פרטיים עם מדפיס זה או אחר שסירב למסור להם חינם עותקים מספרו.

במסגרת זו כתבו "כוכבים" ראשון שבהם היה משה לייב לילינבלום. מאמרו החשוב ביותר בהקול הוא "פתח תקוה" (1878, גיליונות 12-14, 23-27). במאמר זה הוא חזר לעסוק בשאלת התיקונים בדת לקראת ועידת הרבנים בפטרבורג. הפעם הוא תבע תיקונים בדיני אישות ומתן שיווי זכויות לנשים וגם ליהודים בכלל בתוך הממלכה הרוסית בהחלטות של הפורום המכובד.

רודקינסון הודיע בעיתונו כי חרדים ביטלו את מינוייהם על העיתון בגלל המאמר, אבל למרות הנזק אין הוא מתחרט על פרסומו, כי "אם לא היינו עושים כן כי אז הציקנו הנוחם כל חיינו". הוא עצמו פרסם,

קוראיו, כפי שגייס את תמיכת הסופרים (הקול קורא לעזרה, 1870, גיליון 40-41).

העיתון הפסיק לצאת באורח סדיר, ובגיליון 51 הוא הודיע על הוצאתו שוב בשבועון "עד יעבור זעם". בשנת 1880 התחיל שמעון ברנפלד לשמש עוזר העורך, אך מקץ זמן קצר הוא עבר מקניגסברג לליק כדי לעבוד במערכת המגיד. רודקינסון עבר לברלין, ושם יצא הגיליון האחרון באותה שנה. אחר כך ניסה את מזלו בשינוי שמות העיתון בברלין ובהמבורג (כרם; המדבר; החוזה). בשנת 1885 התחדש הקול בווינה. כמעט שלא הייתה בו אקטואליה והוא התמקד בפילוסופיה יהודית, אף כי סיסמת העורך נותרה קבלת מאמרים "מבלי הבדל מפלגה ומטרה". עם הגירת העורך חידש הקול את הופעתו בניו יורק בשנת 1889-1890. הגיליון האחרון יצא לאור בשיקגו ב-24 בספטמבר 1893.¹⁵

הערות

- 1 ש"ל ציטרון, "רשימות לתולדות העיתונות העברית – הקול", העולם, 1927, עמ' 337 (להלן: ציטרון).
- 2 צ' צמריון, "המאבק בין הצנזורה למלה החופשית בישראל", טורים לחינוך ולהוראה, ט-י (1979), עמ' 78-87; G. Kouts, *La naissance de la presse hébraïque en Europe*, Paris 1993, p. 37-45.
- 3 נולד ב-1845 בלונה שבליטא. אביו, אליעזר דב, היה סופר ומשכיל עברי. הוא היה לעיתונאי ב-1867, ומ-1872 היה גם פעיל סוציאליסטי. ב-1875 נאלץ להימלט לברלין ואחר כך ללונדון, שם עבד עם הפעיל והעיתונאי הגולה פטר לברוב. ב-1876 ייסד בלונדון את אגודת הסוציאליסטים העבריים. בתחילת 1877 עבר לווינה כדי להגשים את חלום חייו להוציא עיתון סוציאליסטי בעברית. הוא חי בעוני רב. שלושת הגיליונות של האמת עוררו הדים רבים ברוסיה ובקיבוצים יהודיים אחרים. ב-1878 נאסר ונכלא על שימוש בשם בדוי. ב-1879 נאסר שוב בגרמניה על ייסוד ארגון לא חוקי. ב-1880 נסע לניו יורק. הוא התאבד בגלל אהבה נכזבת לרחל שרהזון, קרובתו של של הסופר מוריס וינטשבסקי, ונקבר ליד קברו של וינטשבסקי. ב-1894 הופיע עיתון עברי אנרכיסטי בשם האמת בניו יורק, כמחווה לא"ש ליברמן.
- 4 האמת, עמ' 3.
- 5 הציטוטים מהמכתבים מובאים במבוא שכתב צבי קרול למהדורת האמת: העתון הסוציאליסטי הראשון בעברית, תל-אביב תרצ"ח, עמ' 18-38.
- 6 שם.
- 7 מ' וינטשבסקי, "מיכאל לוי רודקינסון", התורן, ח-ט, (תרפ"ג-תרפ"ז), עמ' 59 (להלן: וינטשבסקי, "מיכאל לוי רודקינסון").
- 8 ציטרון, שם.
- 9 שם.
- 10 אליהו וולף רבינוביץ, "כך כתבים היסטוריה אצלנו", העולם, 1927, עמ' 1022 (להלן: רבינוביץ, "כך כתבים היסטוריה אצלנו").
- 11 שם.
- 12 ציטרון, עמ' 418.
- 13 רבינוביץ, "כך כתבים היסטוריה אצלנו", עמ' 1023.
- 14 וינטשבסקי, "מיכאל לוי רודקינסון", עמ' 58.
- 15 ציפורה ברודי-זלדנר, "העיתונים העבריים באמריקה", הדואר, יב, תרצ"ו, עמ' 221.

דופי באישיותו של צדרבוים והביאו ציטוטים ועדויות שליליות לגביו. צדרבוים החליט לפתוח במלחמת חורמה נגד יריבו, ולא היסס לנקוט צעד לא מקובל (ואף, כידוע, אסור באתיקה היהודית). הוא השיג ארכיון שלם של הסתבכויותיו המשפטיות של רודקינסון מן התקופה שהיה איש עסקים ברוסיה, וכדי שלא "להלשין" באורח "ישיר", פרסם את הדברים בנוסח הזה: "לא אנוכי נתכבדתי להיות מפורסם בעיתון... (מן 17 באוגוסט 1875, מספר 177) כי ביום 19 לחודש הוא דינוני במחלקה הראשונה של בית המשפט המחוזי [...] בעד מרמה ועושק [...] לא למעני שלחה לשכת שר הפלך בעיר המלוכה (21 בינואר 1876, מספר 12461) להקטיגור בווינה לבקשני ולקיים פסק דיני". כל זה על עמוד שלם ובאותיות רש"י.

מעשהו של צדרבוים עורר זעם רב במחנה הכותבים, רדיקלים ואחרים, ואלה הביעו תמיכה ברודקינסון על ידי כתיבה בעיתונו בד בבד עם חרם על המליץ. לילינבלום, יה"ל, קמינר, בן-נץ, או"ר ושרשבסקי כתבו בהקול בקביעות, והקוראים נשארו נאמנים לעיתון. חטא נוסף של צדרבוים: עם סגירת האמת בווינה הוא פרסם מאמר קטרוג נגד עורכו, א"ש ליברמן, שנעצר שם ושוחרר רק אחרי חודש בהתערבות סופרים יהודים בולטים, ובראשם סמולנסקי, לאחר שהועלתה אפשרות כי יוסגר לרוסיה, שבה היה מבוקש על פעילות מהפכנית. בהמליץ (1878, גיליון 21) כתב צדרבוים בסיפוק כי עורך "מכתב הקריאה בשפת עבר מאת הניהיליסטים אל בני הנעורים ברוסיה" יוסגר, ו"אז לא יינקה רע בעד פשעיו העצומים כפלים" על שימוש בשם בדוי, הסתה וכדומה. בתגובה על כך קרא ד"ר קמינר ל"בויקוט" (חרם) על המליץ ועורכו. "איש כזה לא מאתנו הוא, בסודו אל תבוא נפשנו". קריאתו נענתה. בכירי הכותבים נטשו את המליץ לטובת הקול. השפעת הכותבים הסוציאליסטים הייתה עתה מכרעת. מדי פעם, לצורך ה"אובייקטיביות", היה רודקינסון נוטל על עצמו את חובת הבעת הדעה הנגדית, "מזהיר" את קוראיו, בשנה הרביעית להופעת העיתון ומסביר להם בנוסח: "כמו"ל מחויבים אנחנו להראות את הדברים הרעים הנמצאים בדעות האפסיים ולהילחם נגדם בכל כוחנו".

אך היריבים היו חזקים יותר. לטענת רודקינסון, העיתונאי אפרים דיינרד הלשין עליו בפני השלטונות ביוזמת צדרבוים (1879, גיליון 36-37). לימים המשיך דיינרד להילחם בו כששניהם היו בארצות הברית. רודקינסון נעצר לשלושה שבועות ונערכו חיפושים בביתו. הוא חלה. הצנזורה התנכלה יותר ויותר לכתבות, בכירור על פי הוראה מפורשת מגבוה.

בן-נץ הציע לרודקינסון לחזור ולהוציא את העיתון אחת לשבוע (1879, גיליון 49-50). הקול, הוא אמר, "היה למכ"ע חי, לא בית קברות עם מצבות נאות, ולא בית גדול ורם [...] אך החותמים [...] אלה החותמים והקוראים הנם קוראים עברים, חובבי 'השפה הקדושה' ובמידה עוד יותר מרובה את צרור כספם". הניסיון להוציא לאור עיתונות המונים "עממית" בעברית נכשל אפוא, לדעתו. הקורא העברי עדיין אינו קורא מספיק "עממי". סוכניו של רודקינסון ניצלו את ההזדמנות לעכב העברת תשלומיהם לעורך. רודקינסון ניסה לגייס את תמיכת